

Gál Irma

PÁSZTORKODÁSSAL KAPCSOLATOS GYERGYÓALFALVI HIEDELMEK ÉS SZOKÁSOK

A pásztorkodás mint tömegesen végzett, állandó jellegű társadalmi-gazdasági tevékenység Gyergyóalfaluban is a földrajzi, gazdasági, társadalmi, kultúrkörnyezet megváltozásával az idők folyamán változáson, fejlődésen ment át. Ez a változás kimutatható magában az említett foglalkozás szerkezetében, a hozzá tartozó tárgyi anyagban és a hozzá fűződő hiedelmek, szokások kipusztulásában vagy újakkal való felcserélésében. A szerkezetében végbement változást, fejlődést igazolja, hogy állattenyésztéssel foglalkozó község lettünk és a pásztorkodás alapfoglalkozássá vált. Vagy a mezőgazdaság belterjessé válása az úgynevezett „félszilaj” állattartást honosította meg, ami azt jelenti, hogy télen istállóban tartják az állatokat, kora tavasztól késő őszig viszont a szabadban legeltetik. Ezzel a meglátással sem a szerkezetében, sem pedig a tárgyi anyagában végbement változást nem célozom boncolgatni, hiszen ez igen komoly előtanulmányt, kutatást, felmérést igényelne, az országos részletproblémák alapos ismeretét jelentené, ami még megoldásra vár. Csupán a pásztorkodással kapcsolatosan egy évtizede összegyűjtögetett babonás hiedelmeket és szokásokat akarom bemutatni, amelyek egy része kiveszett, kiveszőben van, vagy más részüknek újak töltötték be a szerepét.

A pásztorkodás sok évszázados gyakorlása egy sor népi szokás kialakulását eredményezte. Ezek közül egyesek hagyományos, mély népi gyökérrel rendelkeznek, s közérdeükönél fogva egész népünnepéllé nőttek ki magukat, amilyen volt pl. még az 1930–1940-es években a juhnyírás. Ezeket a szokásokat mint az élet bármely területén megnyilvánuló népi szokásokat vizsgálhatjuk abból a szempontból is, hogy mennyire hasznos előmozdítói a fejlődésnek, avagy babonás hiedelmek és megnyilvánulások.

1. Babonás hiedelmek és megnyilvánulások

„A babonák eredete a régmúlt időbe vész, amikor az emberek kevés ismerettel rendelkeztek és számos természeti jelenséget nem tudtak megmagyarázni. A jelenségek igazi okainak nem ismerése és a közöttük fennálló tényleges összefüggés képzelt, véletlen kapcsolatokkal való helyette-

sítése alapul szolgált a babonák keletkezéséhez. Azok a jelenségek, amelyeket az ember nem tudott megmagyarázni, félelemmel töltötték el, képzelt, csodálatos, titokzatos, ördögös, boszorkányos dolgokat látott a jelenségekben.”

Az alfalvi ember is úgy képzelte, hogy az ilyen jelenségeket a népmesében szereplő boszorkányok okozzák. S mindenféle babonákat, misztikus szokásokat talált ki, vagy vett át az ország különböző vidékeiről, hogy megelőzze a jelenségek bekövetkezését, kuruzslással, ráolvasással rákényszerítse akaratát a „boszorkányokra”.

A babonák és hiedelmek fennmaradtak évezredekén át, mélyen begyökereztek egyes emberek tudatába. Még a szocialista társadalmi rendszerbe is átöröklődtek. Tehát egyeseket még ma is gyakorolnak, másokat viszont a tudat fejlődése kiküszöbölt.

A pásztorkodással kapcsolatos babonás hiedelmek és cselekedetek Alfaluban a tejelvitel, a beteg állatok meggyógyítása és az egészségesek természeti csapástól való védelmének kérdése körül csoportosulnak.

A tejelvitel

A tehenet tartó gazdák problémája a minél magasabb tejhozam elérése. Ha borjúzás után nem jött meg a tehén teje vagy hirtelen beállt rendellenesség következtében nem adta le, azt tartották, hogy „a haragos, bosszuskodó, irigy ember elvitte a tehén tejét”. Szerintük az elvitel négyféle formában történhetett meg:

- elvitték végleg, hogy egy csepp se jött vissza,
- visszajött fele, de az is zsirtalanul,
- visszajött fele a zsírjával együtt,
- visszajött az egész zsirtalanul.

A néphit szerint az ezzel kapcsolatos babonás hiedelmek és cselekedetek (megnyilvánulások) két célt szolgálnak:

1. megelőzni a tej elvitelét,
2. az elvitt tejet visszahozni.

Az első eset érdekében ajánlják: „Mikor a tehén megborjúzik, három napig ne adj ki a házból semmit!” „A pajtába akasszál fel keresztet!” „Akasszál fel a pajtába szentelt bárány (kokonya) csontot!” „A tejet, amikor vízen viszik át, meg kell sózni, hogy a víz ne vigye el!” „Hintsél mákot a tehén alá, a kevertjébe tedd bele a borjú gombáit [körmei tetején lévő porcos puhaság], egy egész tojást és a vetőlot, amin keresztül a tehén meg kell igya a moslékot.”

A visszahozatalra meg egész recepteket állítottak össze:

„A tehén meleg helyét (ahol le volt feküdve) vasvillával jó sokáig kell szúrkódní, mert az illető, aki elvitte a tejet, odamegy és kért fogja a gazdát, hogy hagyja abba, mert minden egyes szúrás őt érte.” Vagy: „Abronccsal kell verni a tehén meleg helyét.” Vagy: „Egy szelet kenyeret oda kell tartani a vizikerikhez, hogy az szórja tele mindkét oldalát vízzel. A folyóról olyan helyről, ahol körbe forog a víz (örvénylik) és a habja felgyűl, habot kell gyűjteni. Aki ezt végzi, nem szabad addig beszéljen, amíg haza nem ért. Otthon a habbal és kenyérral moslékot kell készíteni és a tehénnel megitatni. De a moslékból nem kell sajnálni a fokhagymát. A tehén hátát is fokhagymával visszafelé jól bé kell dörzsölni. S közbe ne feledkezz meg az ajtószarkához felállítani a seprűt!” Láthatjuk, hogy a jelenség igazi okát nem ismerték és a közöttük fennálló tényleges összefüggést elképzelt véletlenekkel helyettesítik, és megoldásukra agyafűrt cselekedetek elvégzését ajánlják. Holott az egyszerű fokhagymás moslékkal és bedörzsöléssel is ugyanazt az eredményt érthették volna el, mert ha valami segített az egész receptből a bajon, azt csak a fokhagyma tehette.

Napjainkban, amikor a bárki számára hozzáférhető tudomány korlátlan lehetőségeket nyújt mindannak a megmagyarázására, ami a természetben és társadalomban történik, nevetséges, lealacsonyító képtelenségekkel váltak a babonák. Az alfalvi néphitből is teljesen kiveszöfélben vannak. Talán azt mondhatnánk, hogy a tudatban még ma is inkább az ősi, mágiikus, később misztikus erővel felruházott cselekedetek örözöttek meg, amelyek hivatva volnának az állatot védeni a természeti csapásoktól. Pl. tavasszal, amikor az állatokat „verik ki a legelőre”, a pajta vagy kapu küszöbére láncot vagy juhnyíró ollót tesznek. A láncot azzal a hittel, hogy a legelőre kimenő állatot úgy tartsa össze a nyájjal, mint ahogy a lánc szemei össze vannak fűződve. Vagy a juhásztorok, amikor élőfa kerül a kosárba (az állatok pihenőhelye), keresztet akasztanak rá, hogy az védje az állatokat a villámcsapástól.

2. Pásztorkodási szokások

A pásztorkodást az évszakoknak megfelelően a szokások különböző mozzanatai kísérik. Ez alkalommal a tavaszi szokások közül kettővel szeretnék foglalkozni, amelyek a pásztorkodás történetében Gyergyóalfaluban az 1930-as években ünnepnapszamba mentek. A nagyüzemű gazdálkodás következtében módosultak vagy kivesztek.

Ezek: a tejmérés és a juhnyírás.

a) A tejmérés

Alfaluban a magánállatok legeltetésénél az úgynevezett derék esztenatípust tartják fenn. Ami szerkezetét tekintve azt jelenti, hogy esztenapártok alkotják. Az esztenapárt összetevődik: esztenabíróból, 4 főgazdából, főjuhászból, 2–3 kiegészítő juhászból és a juhsgazdákból. (Ma Alfaluban a magánállatok részére 6 esztenapártot alakítottak: 4 juh, 2 szarvasmarha). A gazdák az állataik után járó sajtmennyiséget pedig a lemért tej alapján kapják. Tehát ezért igen fontos kérdés a tejmérés. Egy időben kétszer kellene elvégezni; május végén, augusztus elején. Az idő meghatározását általában a tejmérés nagysága szabja meg. Vagyis, ha a pásztor előbb eleget tud tenni az első mérés szabta kötelezettségeknek, akkor a második mérés is hamarabb bekövetkezhet. A tejhozam nagyságát viszont mint objektív tényező befolyásolja a legelő minősége.

Megszervezése: Az esztenabíró az esztenapárt tagjaival szervezett közös gyűlésen határozza el az időt. Akik nem vettek részt a megbeszélésen, azokat az esztenabíró leértesíti.

Előkészület:

1. A pásztor részéről úgynevezett pászorcsalás, ami arra irányul, hogy minél kevesebb tejhozamot tudjon felmutatni. A tejmérés idejéről az esztenabíró őt is leértesíti. Így előző nap az állatokat rossz helyen legelteti, vagy késő esti órákban végzi el a fejest, a jól tejelő állatokat (teheneket, juhokat) kora hajnalban is megfeji.

2. A gazdák részéről: Nem a kijelölt időben mennek, hogy az esetleges előkészített becsapás kárba vesszen. A pásztor részére élelmet készítenek elő, egyesek még „lekenyerezésképpen” is, valamint azért, hogy a pásztor „bánják jobban” (gondozza megfelelőbben) az illető állatával.

Lefolyása: Kora hajnalban indulnak, csak férfiak mennek szekérral vagy gyalog. Az összegyűlt juhsgazdák szeme láttára a pásztor megfeji mindenki juhát. Az adott tejmennyiséget decissel megméri, amiről nyilvántartást is vezet. Az egész tejmennyiségnek az átlagmérését is elvégzi. Csak azoknak a részére nem történik tejmérés, akikkel a pásztor úgy egyezett meg, hogy a kicsapás után született bárány a gazdáé marad. Az esztenapárt gyűlésének megállapodása alapján a deci tejekre a pásztor köteles a sajtmennyiséget a gazdáknak kiadni. A sajt leszállítását a 4 főgazda végzi, és az esztenabíróval közösen szétosztják a leértesített gazdáknak.

A pásztor a tejmérőket friss ordával és zsendicével kínálja meg. Ők pedig előveszik a vitt pálinkát, szalonnát, kenyeret. Tréfás megjegyzések vagy valamilyen történet mellett a pásztor társaságában elfogyasztják. A maradékot az esztenán hagyják.

b) A juhnyírás

Nagyobb előkészületet vesz igénybe, mint a tejmérés, és több személy a résztvevője.

Megszervezése: ez is, mint a tejmérés megszervezése, az esztenabíró feladata. Közös megállapodás alapján kitűzik az időt. Leértésít minden érdekelt gazdát. A kimenés itt szervezeten történik, szekerekkel. A férfiak mellett nők és gyermekek is mennek. Zenéről gondoskodik.

Előkészületek:

A férfiak részéről: Ital beszerzése, ollók kifenése, az „istorang” előkészítése azok részére, akik csak megkötözve tudják nyírni a juhokat. Akinek sok juha van, ott a férfi nyírókalákát szervez. Főleg asszonyokat hívnak, mert ők ügyesebbek a nyírásban; nem vágják ki a juh bőrét és gyorsabban dolgoznak.

Az asszonyok részéről: Percet, kürtőskalácsot vagy tészta sütnek. A húst van aki otthon megsüti, mások pedig bepácolva nyersen viszik és kint a legelőn „nyárson sültet” készítenek belőle. Az említett ételnemeken kívül még más hideg ételeket is csomagolnak össze, ami csak a háztól kitelik.

Lefolyása: Az indulás kora hajnalban történik. Ugyanis íratlan törvény volt, hogy a nyírásnak délig meg kellett történnie, mert csak azután tudják a juhokat legeltetni. A nyírást élcelődés, viccelődés kíséri, s közben a patusákat titokban összegyűjtik. A munkát követi a közös ebéd, olyan formában, hogy a kalákásokat a meghívó juhosgazda vendégeli meg. A rokonok, a jó barátok és a szomszédok is közös asztalt terítenek. A pásztor az ebédhez friss ordával, sajttal és zsendicével járul hozzá. Az ital fogyasztásának, valamint a szabad természet balzsamos, üdítő hatásának következtében a hangulat és a jókedv fokozatosan emelkedik. A játékos jókedv fokozásához járulnak hozzá, hogy az asszonyok a titokban összegyűjtött patusákat az éneklő vagy mesélgetésbe belemerült férfiak nyakára teszik. A patusától szabadulni akaró férfi vakarózása, rúgkapálása nagy nevetést vált ki. Tetőfokát éri el a jókedv, amikor egy-egy jó kemény asszony pár lábánál fogva valamelyik férfit „béhúzza a dombon”, s rendszerint keresik a juhok által megtrágyázott területet, hogy oda forgassák

bele őket. A játékok közé tartozik az „ijesztő lövések leadása”, rendszerint egy-egy elmélázott nyíró hátánál. (Ez a szokás névnapok alkalmával is dívott. Mielőtt a névnapköszöntők beléptek a házba, az ajtó előtt ijesztő lövéseket adtak le, vagy cserépfazakat vágtak a földhöz.)

A cigány sem alszik. Ropogós csárdások váltják fel a hallgató nótákat. Zeneszót, jókedvet vernek vissza az évszázados fenyvesek. Estig tart a mulatás, amikor a gyapjút összesírtve vagy zsákokba rakva felcsomagolják a szekerekre, az asszonyokat és a gyermekeket a tetejébe ültetik. A zöld ággal és erdei virágokkal feldíszített szekereken ének- és zeneszó mellett térnek haza a nyírok. A faluba beérve „kalupba” (ügetve) vágatnak a lovak, hiszen tudják, hogy bármelyik kapu mögül kiugorhat egy-egy váró és veder vizet loccsint a jókedvű társaság nyakába. Utána napokig jóleső érzéssel mesélgetnek az élményekről.

3. Beteg állatok gyógyítása

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban főleg a nép bölcsességét, az egyes növények gyógynövényként való felhasználását alfalvi viszonylatban is bő tudásanyag táplálja. Jóllehet ezek a gyógymódok, ha más formában is, de hazánk többi területén is fellelhetők, akárcsak a pásztorkodással kapcsolatos szokások, hiedelmek díszesebb vagy egyszerűbb változatai. De megállapíthatjuk azt, hogy az illető környezet mindenütt rányomja a maga sajátos néprajzi bélyegét. Alfaluban ezekkel a gyógymódokkal régen a sok állatot tartó idősebb emberek voltak tisztában, de tudásuk egy részét átadták a pásztornak is, hogy a legeltetés idején gondját tudja viselni az állatoknak. Gyógynövényként használták fel a székfű virágát, amelyből készített teával a gyomorszorulást kezelték. A fehér ürömből főtt teával a köhögő marhákat gyógyították. Kérődző állatok „kérőjének” a megindítására a vadpetrezselyem gyökeréből, szárából, vörös hagymából, kömény-magból, székfűvirágból készített teát itattak.

A dolgozatban használt népi kifejezések

összesírtve – összetúrve, összegöngyölve

kalupba – ügetve, vágatva

istorang – kötél

patusa – juhkullancs

lekenyerezés – lefizetés

vetőló – szövésnél használt eszköz

kokonya – megszentelt hideg ételek

Adatközlők

Gáll Gergelyné 60 éves
Jánossy Sándor 57 éves
Gáll Antal 73 éves
Páli Dénes 45 éves
Páli Albert 75 éves
Lázár Anna 45 éves alfalvi
Bicsak Dénes 68 éves borzonti

Megjegyzés

A dolgozathoz az anyagot az 1960-as években gyűjtöttem. 1972. V. 28-ra készítettem el és mutattam be *Az erdő néprajza* c. tudományos ülészakon, Gyergyószentmiklóson.

